

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

PRZEMYSŁAW MERKLINGER

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1329-3434>

e-mail: przemyslaw.merklinger@gmail.com

WSPÓŁCZESNY OBRAZ WYZWAŃ I ZAGROZEŃ ŚRODOWISKA BEZPIECZEŃSTWA SENIORÓW

Streszczenie: Artykuł dotyczy kwestii życia seniorów, a dokładniej niebezpieczeństw, które na nich czyhają. Obecnie mamy do czynienia ze starzejącym się społeczeństwem, a seniorzy stanowią coraz większy odsetek całej populacji. Wszystko to oznacza, że należy zwracać większą uwagę na ich dobrostan. Pomimo ostrzeżeń o próbach napadów i oszustw, osoby starsze często stają się ofiarami takich incydentów. Problemem jest również dostęp do pomocy medycznej. Niniejszy artykuł próbuje zbadać ten problem.

Słowa kluczowe: seniorzy, środowisko, starość, bezpieczeństwo, zagrożenia, wyzwania

THE CONTEMPORARY IMAGE AND THREATS TO THE SAFETY OF SENIORS

Abstract: This article concerns the issues of life for seniors, and more specifically, the dangers that await them. Nowadays, we are dealing with an aging society, and therefore seniors constitute an increasing percentage of the total population. All this means that you should pay attention to their well-being. Despite warnings about attempted robberies and scams, older people often fall victim to such incidents. Access to medical assistance is also a problem. This article attempts to examine this problem.

Keywords: seniors, environment, old age, safety, threats, challenges

Problematyka życia seniorów

Seniorzy stanowią coraz większą część społeczeństwa polskiego – zarówno wiejskiego, jak i miejskiego. Wiąże się to z pojawieniem się różnorodnych wyzwań dla samych seniorów w ich środowisku, ale też potrzebą namysłu nad lokalną polityką związaną ze zwiększającą się liczbą seniorów oraz wypracowaniem strategii bezpieczeństwa wobec starszej i najstarszej generacji obywateli. Na podstawie literatury gerontologicznej, która mieści się niejako w naukach o polityce, a zwłaszcza naukach o polityce społecznej, oraz wszelkich badań

dyskursu nauk społecznych na temat starości, należy stwierdzić, że istnieje pewien kompleks wyzwań, z jakimi borykają się współcześni seniorzy¹. Celem pracy jest analiza współczesnych zagrożeń wpływających na bezpieczeństwo seniorów oraz przedstawienie ich sytuacji społecznej, ekonomicznej i zdrowotnej. Kompleks tych zagadnień obejmuje identyfikację kluczowych czynników ryzyka, z jakimi borykają się seniorzy, takich jak: przestępczość, oszustwa, wykluczenie społeczne oraz problemy związane z dostępem do opieki zdrowotnej. Drugą stroną podjętego zagadnienia jest zaproponowanie działań mających na celu poprawę bezpieczeństwa i jakości życia seniorów. Proces starzenia się społeczeństwa połączony z dość znacznym przyrostem osób starszych warunkuje też wiele trudności w zakresie polityki środowiskowej. Często przyjmują one kierunek obszaru korelacji, czyli wpływu podmiotowości seniorów, jak również działań przedmiotowych w obrębie samorządu².

Do wyzwań, z jakimi mierzą się seniorzy, oprócz uwarunkowań zewnętrznych, należy zaliczyć sferę indywidualną, osobową, m.in. utratę sprawności fizycznej i psychicznej, samotność, która często bywa spowodowana odejściem bliskiej osoby, ale też poczucie osamotnienia jako efekt osłabienia więzi rodzinnych i społecznych. Zwraca się też uwagę na złą kondycję ekonomiczną większości seniorów, która wynika z braku wystarczających (godziwych) zasobów finansowych. Kolejna sfera to utrata dotychczasowego statusu społecznego związanego ze stanowiskiem piastowanym przed odejściem na emeryturę. Jeszcze inna kwestia to nieuchronnie pojawiające się choroby, które są wynikiem całkiem naturalnie upływającego czasu, a których (subiektywne) odczuwanie wzmacnia brak opieki ze strony najbliższej rodziny i służb społecznych. Wiąże się to z wyzwaniami i trudnościami w przestrzeni życia lokalnego seniorów. Problemy zdrowotne warunkują codzienne funkcjonowanie w zakresie ograniczenia fizycznego, ale też dostępu do opieki medycznej. Samotność i osamotnienie przyczyniają się do osłabienia kondycji psychicznej, prowadząc nierzadko wręcz do alienacji społecznej. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy częściej pojawiają się deficyty więzi rodzinnej, sąsiedzkiej, przyjacielskiej. Wykluczenie społeczne może być spowodowane trudną sytuacją materialną seniora, brakiem życzliwości i zrozumienia otoczenia, ale też lukami w edukacji seniora na poziomie dostępu do technologii. Znaczenie mają też wspomniane uwarunkowania ekonomiczne, które dotyczą niskich dochodów i które uniemożliwiają realizację własnych zainteresowań, hobby oraz możliwości podejmowania alternatywnych aktywności na poziomie lokalnym. Znaczącą rolę odgrywa również polityka środowiskowa, która odznacza się brakiem wpływu na kształtowanie sprzyjającej strategii polityki lokalnej, a to prowadzi do zepchnięcia seniorów na margines życia społecznego³.

¹ J. Adamczuk, J.J. Kraczkowski, J.M. Robak, K. Żurawska vel Dziurawiec, *Czy nietrzymanie mocy to choroba cywilizacyjna?*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2011, nr 3(92), s. 382–386.

² K. Kwaśniewska, *Problematyka senioralna jako istotne zadanie polityki społecznej*, „Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych. Miscellanea” 4(2016), s. 369–383.

³ A. Leszczyńska-Rajchert, *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Olsztyn 2016.

Bardzo często do czynników przyczyniających się do pogorszenia życia seniorów zalicza się przejście na emeryturę, opuszczenie domu rodzinnego przez ostatnie dziecko, a także przewlekłą chorobę prowadzącą do niepełnosprawności fizycznej. To z kolei prowadzi do zmiany miejsca stałego popytu i zamieszkania u jednego z dzieci bądź w instytucji opiekuńczej. Jedną z bardziej istotnych sytuacji życiowych dla każdej osoby, która osiąga wiek emerytalny, jest konieczność przystosowania się do dalszego funkcjonowania w przestrzeni lokalnej.

Jak wspomniano, przejście na emeryturę łączy się zwykle z utratą dotychczasowego statusu oraz pozycji społecznej i prestiżu. Ma także związek ze zmianą ról społecznych i rodzinnych. Jest to również czas tworzenia całkiem nowych relacji z osobami z najbliższego otoczenia, pogodzeniem się z obniżeniem kondycji ekonomicznej⁴. Może zatem wyjściem z tej sytuacji powinno być w pełni elastyczne podejście do koncepcji czasu emerytalnego. Prawo wyznacza wprowadzenie normy wieku w tym zakresie, ale należy stworzyć możliwość dalszej pracy zwłaszcza tym, którzy somatycznie i psychosomatycznie nie wykazują deficytów zdrowotnych. Dość dużym wyzwaniem dla seniorów jest z pewnością opuszczenie domu przez ostatnie dziecko, które się usamodzielniało. Syndrom pustego gniazda oraz w pewnym sensie osamotnienie stanowi w takim wypadku istotny czynnik dalszego funkcjonowania pozostawionych rodziców. Emeryci są zdani nie tylko na własne siły w zakresie zarządzania gospodarstwem domowym, ale też na nowe relacje międzyludzkie. W niektórych sytuacjach, a szczególnie wówczas, gdy więzi rodzinne są osłabione, seniorzy doświadczają poczucia zmniejszenia się ich przydatności w rodzinie oraz w społeczności lokalnej. Dość istotną trudnością, która lokuje się w kafeterii problemów, jest utrata zdrowia, będącego przecież najbardziej istotnym czynnikiem życia ludzkiego. Choroba wywołuje zwykle dwa kierunki zachowań. Pierwszy z nich może prowadzić do utraty chęci życia, do rezygnacji albo rozpacz, a drugi pozwala na to, by osoba chora zmierzyła się z cierpieniem. Zadaniem otoczenia jest dbanie o to, by starsze osoby poczuły, że ich życie ma wartość oraz by chciały w godny sposób zmierzyć się z chorobą lub niepełnosprawnością⁵. Ważniejszym zagadnieniem od koncepcji samopoczucia osoby chorej jest droga powrotu do wyzdrowienia czy permanentnej opieki, a w przypadku odejścia jednego ze współmałżonków także pochylenie się nad kwestią żałoby oraz pomoc w zakresie akceptacji nie tylko nowej sytuacji życia, ale również w przejściu przez cały etap żałoby. Jeszcze inny zakres wyzwań dla generacji osób starszych łączy się z podjęciem decyzji o zamieszkaniu u dzieci lub w placówce opiekuńczej.

Wiedza przed naukowa, często oparta na przysłowiach i porzekadłach, ukuła myśl, że „starych drzew się nie przesadza”. Zwykle każda zmiana miejsca zamieszkania, zwłaszcza w przypadku osób starszych, jest trudna i prowadzi do traumatycznych przeżyć. Może również powodować przykre konsekwencje zdrowotne. Nawet zamieszkanie w środowisku rodzinnym, czyli np. u jednego

⁴ <<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/tim/article/view/36776/31561>>, dostęp: 07.11.2024.

⁵ P. Kubicki, *Uczestnictwo ludzi starszych w życiu środowiska lokalnego*, w: *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, pod red. P. Błędowskiego, B. Szatur-Jaworskiej, Z. Szwed-Lewandowskiej, P. Kubickiego, Warszawa 2012, s. 130–172.

z dzieci, wymusza przystosowanie się do całkiem nowych realiów – do przyzwyczajenia domowników i do ich stylu życia. Z drugiej strony jest nadzieja, że osoba starsza zostanie uratowana przed osamotnieniem, nawet przyjmując drugorzędną rolę w życiu domowym, zwłaszcza w relacjach z wnukami. O wiele trudniejsza jest konieczność przeprowadzenia się do placówki opiekuńczej. W takim miejscu jest co prawda zapewniona opieka zdrowotna, konsumpcyjna, medyczna i socjalna, na ogół panują dobre warunki bytowe, jednakże wszystko to nie zastąpi możliwości zamieszkania we własnym domu. Ta nowa sytuacja wymusza bardzo wiele zmian osobowościowych, które umożliwią seniorowi przystosowanie się do życia w grupie, do kontaktów z personelem, z osobami w jednym pokoju. Problemem może być konieczność podporządkowania się rytmowi życia oraz zasadom w obowiązującym w placówce opiekuńczej.

Należy też zwrócić uwagę na kwestię singlizmu seniorów, która jest związana z odejściem współmałżonka. Z przeglądu definicji pojęcia wynika, że za singla można uznać każdą osobę, której stan cywilny jest określony jako wolny, a gospodarstwo domowe jest jednoosobowe. Osoba taka jest z definicji samodzielna materialnie i niepołączona trwałą więzią z inną osobą. Z przywołaną opinią można podjąć polemikę wynikającą z tego, że osoby starsze zwykle pozostają uzależnione od najbliższej rodziny. Niemniej jest faktem, że często prowadzą jednoosobowe gospodarstwo domowe i są całkowicie niezależne ekonomicznie.

Nie ma też wątpliwości co do tego, że potrzeby generacji osób starszych w najbliższym środowisku są związane z zamieszkaniem w mieście lub na wsi. Zamieszkiwanie w mieście, w swojej dzielnicy, bliskość infrastruktury medycznej, handlowej, kulturalnej, różnorodnych instytucji życia społecznego daje znacznie większe poczucie bezpieczeństwa. Pozwala łatwiej i bardziej intensywnie realizować zainteresowania, a także korzystać z aktywności oraz włączać się w realizację zadań polityki lokalnej. Mieszkanie na wsi z kolei cechuje nie tylko odległość od samorządu gminnego i trudniejsza dostępność do infrastruktury. Szczególnie ci seniorzy, którzy mieszkają samodzielnie, mogą czuć się pomijani, izolowani od środowiska społecznego, marginalizowani. Takie położenie ma znaczenie dla ogólnego komfortu ich życia, wzmacniając wszystkie zagrożenia z tym związane. Na obszarach wiejskich częściej pojawiają się wśród seniorów ubóstwo, zagubienie w warunkach społeczno-kulturowych, obniżona aktywność w walce o swoje prawa i przywileje. Brak zaufania do różnych instytucji, z jakim borykają się współcześni seniorzy i osoby starsze, są bardzo ważnym wyzwaniem dla polityki lokalnej. Oczekiwania seniorów bywają często bardzo duże, wręcz nierealne, a samorządy lokalne nie zawsze mogą zaspokoić wszystkie ich potrzeby.

W literaturze społecznej podejmowane są dyskusje dotyczące problemów, jakie generują osoby starsze. Problemy te wynikają nie tylko z potrzeb omawianej generacji, ale także z deficytów ekonomicznych polityki na poziomie samorządowym. W mikrostrukturze lokalnej do wyzwań z punktu widzenia samorządu należałoby zaliczyć zmniejszenie się potencjału opiekuńczego rodziny, zwiększenie obciążenia systemu emerytalnego, na co wpływa konieczność wypłaty większej liczby świadczeń przez dłuższy okres. Zwraca się też uwagę na wzrost kosztów ochrony zdrowia i na zwiększenie się kosztów pomocy środowiskowej.

Nie bez znaczenia jest także powiększenie się kosztów opieki instytucjonalnej, a przede wszystkim chodzi tu o nakłady finansowe. Nierzadko spotyka się stwierdzenie, że opieka finansowa nad osobami starszymi powinna spoczywać na rodzinie, bo ta stanowi pierwsze ogniwo w strukturze opiekuńczej nad subpopulacją osób starszych. W rzeczywistości w wielu przypadkach rodzina jest tylko w niewielkim stopniu wystarczającym środowiskiem opieki. Jedną z przyczyn takiej sytuacji wydaje się daleko posunięta mobilność dzieci, która lokuje się w przestrzeni migracji wewnątrz-, jak również zewnątrzpaństwowej. Coraz więcej dzieci, które zakładają własne rodziny, przyjmuje autonomiczny styl życia. Zamieszkują w innych miastach albo poza granicami kraju. Warto tutaj wskazać, że także styl życia, który jest uwarunkowany ludzkimi potrzebami, długością czasu pracy i konsumeryzmem, przyczynia się w istotny sposób do ograniczenia intensywności odwiedzin, wspólnych spotkań, zmniejszając troskę o osoby starsze. Nie bez znaczenia jest kondycja ekonomiczna, nie zawsze najlepsza, w rodzinach dzieci. Powoduje to obniżenie możliwości poświęcenia odpowiednich środków pieniężnych na opiekę nad rodzicami. Właśnie z tej racji potencjał opiekuńczy rodzin w zakresie bezpieczeństwa zdrowotnego zarówno w sferze personalnej, jak również w sferze ekonomicznej, jest mocno nadwyrężony. Seniorzy muszą zatem liczyć przede wszystkim na własne siły, na własny budżet, ale powinni też korzystać z pomocy samorządów lokalnych. Ciągłe zwiększająca się liczba świadczeń, które są przyznawane seniorom w ramach zapewniania bezpieczeństwa socjalnego, szczególnie w późniejszym wieku oraz w dłuższym okresie, to kolejne obciążenia budżetu samorządowego. W połączeniu z systemem emerytalnym, w którym liczba beneficjentów stale wzrasta, przy jednoczesnym obniżaniu się liczby osób, które płacą składki, jest zjawiskiem dość niepokojącym. Także zwiększenie kosztów ochrony zdrowia w przedostatniej oraz w ostatniej fazie życia seniorów nakłada na samorządy terytorialne dodatkowe obciążenia.

Dobrostan seniorów i jego zagrożenia

Zgodnie z zapisem, jaki zawarto w konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), zdrowie jest stanem, który cechuje się uzyskaniem dobrego samopoczucia na poziomie fizycznym, psychicznym i społecznym. Najwyższy odsetek konsumpcji świadczeń zdrowotnych przypada na osoby, które przekroczyły 65 rok życia. Wyzwaniem dla polityki lokalnej, która jest stymulowana subpopulacją seniorów, jest przede wszystkim zwiększenie środków na rzecz pomocy środowiskowej. Obejmuje ona świadczenia rzeczowe, pieniężne oraz usługowe, które są realizowane w środowisku zamieszkania osoby starszej. Taka pomoc jest zwykle udzielana w ośrodkach wsparcia, do których należy zaliczyć domy pomocy społecznej, dzienne domy samopomocy i noclegownie. Wszystko to wymaga jednak dodatkowych środków, które pochodzą z budżetu samorządu terytorialnego.

W latach 2015–2017 Najwyższa Izba Kontroli po przeprowadzeniu badań dotyczących usług opiekuńczych, jakie są świadczone na rzecz osób starszych

w miejscu zamieszkania, uznała, że właśnie w realizacji zadań opieki środowiskowej wzrasta liczba osób, które są kierowane do placówek opiekuńczych. W konsekwencji wzrastają wydatki ze ośrodków pomocy społecznej, które z kolei generują wzrost wydatków samorządowych. Współcześnie liczba osób, które wykazują deficyt w obszarze samodzielnej egzystencji oraz tych, które potrzebują opieki środowiskowej, jest bliska 2 mln. Zwiększenie kosztów opieki instytucjonalnej, a szczególnie nakładów finansowych, stanowi kolejny obszar działań, które są realizowane na rzecz generacji osób starszych w ramach prowadzonej polityki lokalnej. Zadania te są rekomendowane w ustawie o pomocy społecznej, w której zapisano, że osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona, przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych, a organizowanie i świadczenie usług opiekuńczych i specjalistycznych w miejscu zamieszkania pozostaje obowiązkowym zadaniem własnym gminy.

Prawdą jest, że opieka instytucjonalna, która obejmuje głównie osoby starsze, jest realizowana przede wszystkim w środowiskach lokalnych. Pochłania ona wiele środków, które są generowane z budżetu państwa i stanowią znaczną część nakładów finansowych samorządów. Zgodnie niektórymi teoriami, w przypadku wyzwań polityki lokalnej związanej z populacją osób starszych, należy zwrócić uwagę na cztery zasadnicze obszary. Jest to feminizacja, singularyzacja, spadek dochodów i pogorszenie stanu zdrowia. Statystycznie kobiety żyją nawet o ok. 10 lat dłużej w porównaniu z mężczyznami. W Polsce, i nie tylko, kobiety stanowią przeważającą liczbę osób starszych, co znajduje odzwierciedlenie w przeciętnym trwaniu życia. Dla kobiet wynosiło ono 80,8 lat, a dla mężczyzn 71,9 lat. Pochodną feminizacji jest singularyzacja, która prowadzi do konieczności dostosowania opieki do potrzeb kobiet żyjących samotnie. Zarówno feminizacja, jak i singularyzacja wydają się dość istotnym wyzwaniem dla samorządów lokalnych zwłaszcza wówczas, gdy chodzi o dostosowanie realizacji usług instytucjonalnych i opiekuńczych uwzględniających warunki miejskie i wiejskie. Dochody seniorów ograniczają się zwykle do relatywnie niskich emerytur. W przypadku osób, które są obciążone różnymi chorobami, poziom ich życia w znacznym stopniu obniża się. Warto też mieć na uwadze, że każda osoba, która osiąga wiek emerytalny, przyjmuje w społeczeństwie rolę konsumenta, a wydatki, które są związane z utrzymaniem czy z konsumpcją nie zawsze bilansują się z przychodami emerytalnymi. Tym samym niewystarczające dochody, do których dochodzą różne zaawansowane choroby osób starszych bądź konieczność korzystania z opieki, przyczyniają się do zwiększenia liczby beneficjentów w ośrodkach pomocy społecznej. Wskazane problemy seniorów w środowisku zamieszkania oraz problemy polityki lokalnej jako wyzwanie dla samorządów stanowią istotne zagadnienia w dyskusji społecznej. Pierwszym i nadrzędnym podmiotem strategii lokalnego wsparcia seniorów w zakresie pomocy i bezpieczeństwa są samorządy terytorialne, a przede wszystkim samorządy gminne.

Najważniejszym zadaniem samorządów gminnych jest zapewnienie seniorom i osobom starszym sieci bezpieczeństwa społecznego i socjalnego. Odwołując się do podstaw prawnych, czyli do art. 6. ustawy o samorządzie gminnym, należy

nadmienić, że do zakresu działań gminy należą wszystkie sprawy publiczne, które mają znaczenie lokalne, a nie zostały zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, przy tym dotyczą zaspokojenia zbiorowych potrzeb wspólnoty, co należy właśnie do zadań własnych gminy⁶. Do katalogu tych zadań zaliczono też te, które obejmują troskę o osoby starsze, ochronę zdrowia, pomoc społeczną oraz ośrodki i zakłady opiekuńcze. Jest to również wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej, edukacji publicznej, kultury i kultury fizycznej, turystyki oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli. Do zadań gminy zalicza się też utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej, wdrażanie programów pobudzania aktywności obywatelskiej. Wskazane działania odnoszą się do regulacji prawnych, które zostały zawarte w ustawie o samorządzie powiatowym. Zwykle korelują one z regulacjami gminnymi, których istotnym zadaniem jest, by tworzyć politykę lokalną w środowiskach swoich obywateli. W literaturze znajduje się najczęściej odwołania do potrójnego rozumienia samorządu terytorialnego, który jest realizowany na poziomie organizacji w społeczności lokalnej i regionalnej.

Polityka samorządowa jest dostosowana do faz życia osób starszych. Wśród osób w przedziale wiekowym 65–75 lat istotne jest to, by wykorzystać ich potencjał. Dlatego ważne jest, by zmieniać świadomość współczesnego społeczeństwa odbioru grupy, która stanowi niemal jedną trzecią populacji. Nie kategoryzować seniorów jako tych, którzy wymagają permanentnego pomagania, wspierania, ale korzystać z ich wiedzy, dorobku oraz z bogatego doświadczenia. Polityka senioralna realizowana w obszarze lokalnym skupia się głównie na tym, by wykorzystać kapitał seniorów. W bogatej ofercie można wskazać funkcjonowanie wielu instytucji, do których zalicza się uniwersytety trzeciego wieku, kluby seniora, rady seniora. Te pierwsze, podnosząc jakość życia subpopulacji seniorów, organizują zajęcia w zakresie samokształcenia, integracji grupowej, poszerzania wiedzy oraz umiejętności technologicznych, wypełniania czasu wolnego, jak również wzajemnej akceptacji, akceptacji środowiska oraz wzmocnienia komunikacji wirtualnej. Wymienione instytucje przyczyniają się też do wzmocnienia rozwoju fizycznego i psychicznego seniorów, do realizacji ich marzeń, do racjonalnego spędzania czasu wolnego i do kształtowania zdrowego stylu życia, do włączania się w życie publiczne i obywatelskie społeczności lokalnej, do integracji międzygeneracyjnej. Osoby starsze mogą korzystać również z klubów seniora, które funkcjonują niemal w każdej gminie. Ich najważniejszą strategią jest stymulowanie środowiskowej integracji, wspólnego spędzania czasu wolnego, realizacji niedokończonych marzeń oraz promocja kultury i budzenie zainteresowania wirtualnym światem. Jest to także doradztwo prozdrowotne oraz aktywizacja społeczno-kulturalna. Instytucje te funkcjonują w środowiskach lokalnych dzięki szeroko rozbudowanej działalności bibliotek gminnych i parafii. Ich działalność koncentruje się wokół form oświatowych, jak również

⁶ B. Bień, B.Z. Wojszel, J. Wilmańska, B. Politańska, *Epidemiologiczna ocena rozpowszechnienia niesprawności funkcjonalnej u osób w późnej starości a świadczenie opieki*, „Gerontologia Polska” 1999, nr 2(7), s. 42–47.

wokół zainteresowań hobbystycznych, kursów edukacyjnych oraz studium oświatowego, propagowania czytelnictwa, ale też organizowania wypoczynku i pracy artystycznej, poznawania języków obcych, ułatwiania kontaktów wirtualnych za pośrednictwem portali społecznościowych. Całkiem odmienną formą działalności jest także, przynajmniej w niektórych parafiach, prowadzenie korepetycji dla dzieci i młodzieży. Właściwą formą wykorzystania kapitału seniorów w lokalnej polityce są miejskie oraz gminne rady seniorów. Są one organem samorządowym wspierania rady gminy w przygotowaniu i prowadzeniu strategii polityki senioralnej. Jeszcze innym elementem realizacji polityki senioralnej są dzienne domy pobytu seniorów. Są to ośrodki wsparcia o zasięgu gminnym; pomoc świadczona jest w nich w warunkach dziennych, a nie stacjonarnych.

Państwo jako gwarant dobrostanu życia seniorów

Często wskazuje się, że państwo powinno przyjmować określone kierunki działania w celu polepszenia jakości życia seniorów. Ma się tak stać dzięki umożliwieniu osobom starszym pozostawania jak najdłużej samodzielnymi i aktywnymi, ale też dzięki zapewnieniu im bezpieczeństwa. Wszystko to zostało nakreślone w dokumencie, jakim jest *Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność* przyjętego przez Radę Ministrów 26 października 2018 r. W dokumencie tym uwzględniono rekomendacje WHO71, jak również działania, które dotyczą zdrowego i aktywnego starzenia, które są zalecane przez Komisję Europejską. W myśl przytoczonego dokumentu, owo bezpieczeństwo oznacza przede wszystkim poczucie wolności od ubóstwa, jak też wolność od niepokoju o własne bezpieczeństwo zdrowotne, psychiczne oraz fizyczne we wszystkich wymiarach życia osoby starszej. Państwo przewiduje takie działania, które mają zagwarantować osobom starszym bezpieczeństwo socjalne, a zatem wolność od braku środków finansowych oraz warunki do tego, by zaspokoić wszystkie najważniejsze potrzeby, jakie mogą pojawić się w przebiegu życia, a także już po zaspokojeniu wszystkich ważnych potrzeb bądź też wówczas, gdy zostanie zakończona praca zawodowa. Podejmowane działania ochronne zmierzają do tego, by uniknąć zagrożeń m.in. w zakresie zdrowia, a w sferze warunków życia do uzyskania koniecznych usług oraz niezbędnej pomocy w określonych trudnych sytuacjach życiowych.

Bezpieczeństwo obejmuje ochronę dóbr osobistych osoby starszej, a także poszanowanie jej godności, zachowanie prawa do niezależności w podejmowaniu wszystkich istotnych decyzji, ochronę przed różnymi formami przemocy, jaka może być wobec nich stosowana. Według wspomnianego dokumentu bezpieczeństwo seniorów należy określić jako stan i jako sytuację, w której zapewnione będzie zaspokojenie potrzeb materialnych, jak również potrzeb bytowych, potrzeb psychicznych w zależności od zmieniających się warunków wynikających z osiąganego wieku. Istotne jest też to, aby senior wyrobił w sobie nawyk kreowania własnego bezpieczeństwa. Właśnie dlatego w pierwszej kolejności trzeba pokazać,

jak osoba starsza może samodzielnie zadbać o własne bezpieczeństwo w różnych sytuacjach życiowych. Pomimo dużego doświadczenia życiowego, właśnie osoby starsze są narażone na różnego rodzaju niebezpieczeństwa. Każdy senior powinien zatem mieć możliwość, by adekwatnie i optymalnie dla siebie reagować w sytuacjach kryzysowych. Istotny wpływ na polepszenie bezpieczeństwa seniorów ma to, by doprowadzić do poprawy dostępności przestrzeni publicznej, jak również produktów i usług w aspekcie architektonicznym, informacyjnym oraz komunikacyjnym, legislacyjnym i społecznym. Równie istotnym elementem działań o charakterze prewencyjnym są kampanie społeczne, które mają na celu zachęcanie do świadomego dbania o własne bezpieczeństwo. Wielkim wyzwaniem dla społeczeństwa jest wyrobienie takich nawyków, które pozwolą ustrzec się przed zagrożeniami, w tym w znacznej mierze przed zagrożeniami ekonomicznymi. To z kolei wymaga właściwego i racjonalnego dysponowania środkami pieniężnymi.

Ważnym elementem bezpieczeństwa we współczesnych czasach jest bezpieczeństwo komunikacyjne. Opiera się ono na właściwym przygotowaniu seniorów jako uczestników ruchu drogowego, a mianowicie jako kierowców, pieszych albo rowerzystów. Osoby starsze nie zawsze zdają sobie sprawę z tego, jak bardzo zmiany fizyczne związane z wiekiem wpływają na ich percepcję, w tym na możliwość jazdy rowerem czy prowadzenie samochodu. Starsze osoby często zapominają, że możliwości psychomotoryczne z wiekiem ulegają pogorszeniu, a przykładem tego jest choćby narząd wzroku. Bardzo często seniorzy nie są też świadomi efektów ubocznych związanych z przyjmowaniem leków oraz ich wpływu na zdolność poruszania się w ruchu drogowym. Podkreśla się, że edukacja w obszarze bezpieczeństwa osób starszych w ruchu drogowym powinna być kierowana nie tylko do nich samych, ale też do innych uczestników ruchu drogowego.

W obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego osób w podeszłym wieku nie należy zapominać o tworzeniu warunków, które umożliwią im aktywne uczestnictwo w życiu gospodarczym oraz w rynku pracy, a które powinny być dostosowane do możliwości psychofizycznych oraz sytuacji rodzinnej osób starszych. Właśnie w tym celu należy zapobiegać ich wykluczeniu ekonomicznemu, jak również wykluczeniu cyfrowemu i technologicznemu⁷.

Wytyczne w obszarze bezpieczeństwa zdrowotnego koncentrują się na rozwoju telemedycyny oraz teleopieki, a także na dostępie do udogodnień technicznych, które rekompensują utraconą sprawność i wspierają samodzielność. To wszystko obejmuje rozwój rozwiązań w zakresie *Mobile health* – ułatwienia dostępu do materiałów i sprzętu, świadczeń opieki zdrowotnej i wpływów medycznych. Realizacja działań w tym obszarze pozwala na to, by zwiększyć poziom bezpieczeństwa osób starszych w miejscu zamieszkania, zwiększyć dostępność do świadczeń opieki zdrowotnej, jak również usprawnienie funkcjonowania systemu ochrony zdrowia. Szczególnie ważnym czynnikiem jest to, by zapewnić

⁷ <https://ksow.pl/files/portal/Publikacje/2019_Mazowsze_Wlaczanie_spoleczne_seniorow.pdf>, dostęp: 07.11.2024.

dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej, w tym opieki podstawowej, opieki specjalistycznej, świadczeń rehabilitacyjnych, uzdrowiskowych i profilaktycznych. Dotyczy to zarówno zdrowia fizycznego, jak i psychicznego. Czynniki te są niezbędne, by utrzymać samodzielność funkcjonalną seniora. Dokument zakłada też wdrożenie planu działania, opracowanie odpowiedniej profilaktyki opieki nad osobami starszymi oraz poprawę koordynacji owej opieki. Znaczenie ma także określenie zasad postępowania medycznego w różnych grupach wiekowych, ze szczególnym uwzględnieniem grupy osób starszych, ale też monitorowanie efektywności opieki nad osobami starszymi.

Należy położyć nacisk na kształcenie kadr medycznych oraz rozwijanie opieki nad osobami starszymi. Przez zwiększenie bezpieczeństwa fizycznego należy rozumieć m.in. przeciwdziałanie przemocy i zaniedbaniom wobec osób starszych. Istotne jest również przekazywanie seniorom dostatecznej wiedzy, która pozwalałaby na właściwą reakcję oraz ochronę przed zagrożeniami. Trzeba tym samym podjąć wszelkie niezbędne działania, aby zapobiegać przestępstwom i nadużyciom wobec seniorów. Szczególnie ważne jest tu zwrócenie uwagi na przeciwdziałanie przemocy w rodzinie poprzez zadbanie o osoby starsze. Często złe traktowanie seniorów oznacza celowe i umyślne działania albo zaniechania, które naruszają prawa i dobra osobiste osób starszych, narażając je na niebezpieczeństwo utraty zdrowia, a nawet życia, naruszają ich godność, nietykalność cielesną i wolność. Powodują też szkody w ich zdrowiu fizycznym i psychicznym, jak również cierpienie i krzywdę moralną lub stanowią poważne zagrożenie ich doznania. Takie działania są podejmowane wobec osób starszych przez członków rodziny, ale też przez opiekunów albo inne osoby, którym starsze osoby ufają. Złe traktowanie osób starszych polega również na tym, że zaniedbuje się ich podstawowe potrzeby.

Należy podkreślić, że osoby starsze są grupą szczególnie narażoną na bezpośrednie niebezpieczeństwo. Według raportów policyjnych w kilku ostatnich latach to właśnie seniorzy najczęściej padali ofiarami kradzieży, włamań oraz oszustw. Przestępcy bardzo często wykorzystują łatwowierność oraz obniżony poziom czujności osób starszych. Jednym z najczęściej podejmowanych przestępstw na szkodę osób starszych jest oszustwo metodami „na wnuczka” oraz „na policjanta”. W wyniku działania oszustów seniorzy tracą nierzadko oszczędności całego życia. Znaczną większość, bo około 80% osób pokrzywdzonych stanowią ludzie powyżej 70 roku życia. Z policyjnych statystyk wynika również, że przestępcy działają głównie w miasteczkach, ponieważ tam częściej zdarzają się seniorzy mieszkający samotnie. Migracje i zmiany społeczne powodują, że coraz częściej to szkodliwe zjawisko jest odnotowywane w Polsce. Przestępcy wykorzystują też metody „na gazownika” albo „na pracownika pomocy społecznej”. Trzeba zatem uświadamiać osobom starszym wszystkie zagrożenia, jakie mogą je spotkać w życiu codziennym oraz pokazywać sposoby, dzięki którym mogą ustrzec się przed problemami. Policja udziela porad i przeprowadza szkolenia dla seniorów na temat tego, jak nie stać się ofiarą przestępstwa albo wykroczenia.

Powodem nadużyć wobec osób starszych nierzadko są oferty sprzedaży proponowane przez nieuczciwych sprzedawców wykorzystujących niewiedzę seniorów,

nieinformujących ich o prawie konsumenta do odstąpienia od zawartej umowy, nie przekazują też formularza odstąpienia od umowy. Korzystają przy tym z różnego rodzaju technik, „sztuczek”, by zmanipulować osoby starsze i skłonić je do zakupu oferowanych zwykle niepotrzebnych im produktów. Zwiększenie bezpieczeństwa seniorów należy więc realizować poprzez edukację, tworzenie w całym kraju sieci poradnictwa dla osób starszych, które doznają przemocy w miejscu zamieszkania. Do takich działań można zaliczyć organizowanie systemu szkoleń na temat zagrożeń i przemocy wobec osób starszych i komunikacji interpersonalnej w placówkach oświatowych, instytucjach pomocy społecznej, opieki medycznej, organach ścigania i wymiaru sprawiedliwości bądź też wśród samych seniorów.

Analizując zagrożenia dla seniorów zamieszkujących w środowisku wiejskim, należy zwrócić szczególną uwagę na to, że to rodzina powinna stanowić wyznacznik zadowalającej jakości życia. Poziom istniejących relacji, zwłaszcza tych na linii dzieci–rodzice, znacznie wpływa na poziom satysfakcji życiowej. Zarówno brak dzieci, jak i negatywne relacje z dziećmi to bardzo wyraźnie gorsze parametry jakości życia osoby starszej. Zadowolenie z życia osób w podeszłym wieku jest formowane w dużej mierze poprzez pryzmat osiągnięć i szczęścia własnych dorosłych dzieci. Satysfakcja życiowa seniora jest uwarunkowana sytuacją społeczną, odczuciem bliskości bądź też poczuciem osłabienia. Osoby w podeszłym wieku, które zamieszkują wraz ze swoimi bliskimi, cieszą się znacznie lepszą jakością życia aniżeli te osoby, które zamieszkują w domu pomocy społecznej.

Rodzina jest najważniejszą i przeważnie jedyną grupą wsparcia dla tych seniorów, których dotyczy deficyt samodzielności. Najbliżsi są również głównym źródłem wsparcia osób w wieku podeszłym tak na wsi, jak i w mieście. Różnicą pomiędzy środowiskiem miejskim i wiejskim jest to, że w środowisku wiejskim źródłem potencjalnego wsparcia są dzieci, a w mieście źródłem wsparcia seniorów jest rodzeństwo. Osoby, które zamieszkują obszary wiejskie w znacznym stopniu mogą liczyć na pomoc sąsiedzka. Rodzinni opiekunowie osób starszych zajmują się seniorami, ale też dzielą z nimi mieszkanie, otaczając przy tym troską tych członków rodziny, którzy zamieszkują samotnie. Stanowi to niewątpliwie komfortową sytuację dla osób starszych. Posiadanie w swoim otoczeniu osób bliskich, czy też rodziny, niewątpliwie upraszcza zaspokajanie opiekuńczych potrzeb osób starszych. Aby bliscy i rodzina mogli w pełni pomagać swoim seniorom, potrzebują znacznie większego zewnętrznego wsparcia fizycznego i psychicznego, aniżeli dzieje się to w obecnej sytuacji.

Na obszarach wiejskich bardzo istotnym czynnikiem i wskaźnikiem rozwoju jest stopień rozbudowy infrastruktury kulturowo-społecznej. Wiele osób zamieszkujących na wsi walczy obecnie o utrzymanie małych szkół, ponieważ oprócz funkcji edukacyjnych pełnią one bardzo ważną rolę kulturową. Szkoła integruje lokalną społeczność, podnosi prestiż miejscowości. W szkole oprócz zajęć dla dzieci odbywają się wybory powszechne, a także spotkania mieszkańców.

Sytuacja materialna osób starszych jest często niezadowalająca, znacząco obniża jakość życia, wpływa na zawężenie kontaktów interpersonalnych, ogranicza zaspokajanie potrzeb. Proces starzenia łączy się z zapotrzebowaniem

na opiekę, ze zubożeniem, niedołęstwem i chorobą. Seniora w bardzo szybkim tempie identyfikuje się z potocznie obowiązującym negatywnym stereotypem. Osoby starsze znacznie trudniej nadążają za współczesnością. W obecnych czasach szybko następujących zmian starzy ludzie czują się często bezradni, wyobcowani i zagubieni. Ludzie w wieku 60 lat i więcej zwykle zamieszkują w jedno- i dwuosobowych gospodarstwach domowych. Miesięczny przeciętny dochód na jednego członka w gospodarstwie domowym wynosi ok. 2300 zł. Najczęstszym przychodem seniorów jest emerytura, a średnio miesięcznie najwyższy wydatek stanowią lekarstwa i media.

Seniorzy w środowisku wiejskim

Ludzie starsi, którzy zamieszkują na wsi, mają zdecydowanie gorsze warunki mieszkaniowe niż osoby starsze, które mieszkają w mieście. Bardzo często zdarza się, że osoby w wieku starszym zamieszkują w domach, które od lat nie były remontowane. Problemem są nieszczelne okna, nieocieplone budynki mieszkaniowe, nieekonomiczne i przestarzałe sposoby ogrzewania domów. Wszystko to znacznie podwyższa koszty egzystencji oraz sprawia, że redukowany jest komfort życia. Osoby starsze na wsiach, bardzo często z uwagi na niekorzystną sytuację materialną, są zmuszone do wykonywania dodatkowych prac domowych. Przykładem może być przygotowywanie opału, rozpalamie w piecu itd. Mimo szybkiego rozwoju kraju, w wielu wiejskich gospodarstwach domowych, które są prowadzone przez seniorów, brakuje instalacji sanitarno-kanalizacyjnej, co w porze jesienno-zimowych chłódów stanowi znaczne utrudnienie dla osób w podeszłym wieku, jest też dużym zagrożeniem dla stanu ich zdrowia.

Wielkim problemem są także zagrożenia płynące z zewnątrz. Seniorzy w swojej naiwności, nierzadko w strachu o swoje oszczędności, które gromadzili przez całe lata, padają ofiarą oszustw. Często zdarza się, że są okradani przy zastosowaniu metody „na wnuczka”, „na policjanta”, czy też bezpośrednio, gdy do drzwi zapuka „kominiarz” albo „akwizytor”, którzy chce zaproponować „pomoc”. Zdarza się wówczas, że starsi ludzie tracą oszczędności całego życia. Ten problem dotyczy głównie osób zamieszkujących samotnie, ale nierzadko dotyczy też seniorów zamieszkujących w domach z rodziną pod nieobecność młodego pokolenia.

Podsumowanie

Seniorzy w społeczeństwie polskim stanowią coraz liczniejszą grupę wiekową. Obserwujemy starzenie się populacji, a grupa osób w wieku emerytalnym obejmuje większy procent ogółu aniżeli ludzie młodzi. Zapracowane młodsze pokolenia nie zawsze chcą poświęcać czas rodzicom i dziadkom. Ci z kolei są często rozdarci między epokami, bo z jednej strony mają przyzwyczajenia z młodości, a z drugiej chcieliby korzystać z nowości technicznych. Po przeprowadzeniu badań, które

polegały na obserwacji oraz analizie treści literatury, należy wyciągnąć wnioski, które są następujące:

- pomimo wielu prób udogodnień, seniorzy stoją przed wieloma niebezpieczeństwami;
- koszty życia seniorów są dość wysokie;
- seniorzy często padają ofiarami napadów i prób coraz bardziej wyrafinowanych oszustw.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczuk J., Kraczkowski J.J., Robak J.M., Żurawska vel Dziurawiec K., *Czy nietrzymanie moczu to choroba cywilizacyjna?*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2011, nr 3(92), s. 382–386.
- Bień B., Wojszel B.Z., Wilmańska J., Politańska B., *Epidemiologiczna ocena rozpowszechnienia niesprawności funkcjonalnej u osób w późnej starości a świadczenie opieki*, „Gerontologia Polska” 1999, nr 2(7), s. 42–47.
- Dubas E., *Starość znana i nieznana – wybrane refleksje nad współczesną starością*, „Rocznik Andragogiczny” 20(2013), s. 135–152.
- Filipska K., Pietrzykowski Ł., Ciesielska N., Dembowski Ł., Kędziora-Kornatowska K., *Zaburzenia depresyjne u osób w podeszłym wieku – przegląd literatury*, „Gerontologia Polska” 2015, nr 4(23), s. 165–169.
- Kubicki P., *Uczestnictwo ludzi starszych w życiu środowiska lokalnego*, w: *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, pod red. P. Błędowskiego, B. Szatur-Jaworskiej, Z. Szwedy-Lewandowskiej, P. Kubickiego, Warszawa 2012, s. 130–172.
- Kwaśniewska K., *Problematyka senioralna jako istotne zadanie polityki społecznej*, „Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych. Miscellanea” 4(2016), 369–383.
- Leszczyńska-Rajchert A., *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Olsztyn 2016.

Źródła internetowe:

- <https://ksow.pl/files/portal/Publikacje/2019_Mazowsze_Wlaczanie_spoleczne_seniorow.pdf>, dostęp: 07.11.2024.
- <<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/tim/article/view/36776/31561>>, dostęp: 07.11.2024.

